

LITERATURA

I. STRUČNÝ PŘEHLED LITERATURY O MASARYKOVĚ FILOSOFII

Účelem tohoto přehledu není podat vyčerpávající rozbor literatury o Masarykovi, již je velké množství. Řídím se tu potřebami tématu. Ve vybrané literatuře si proto všímám jednak metody, s jakou se k Masarykově filosofii přistupovalo, jednak mě zajímá hodnocení celkového jejího charakteru.

Na nutnost výběru z buržoazní literatury upozornil již Z. Nejedlý ve svém přehledu.¹⁾ Většina oslavných a čítankových publikací má spíše význam pro poznání jejich autorů a celkové nálady doby než pro posouzení Masarykovy filosofie.

Otázka charakteru Masarykovy filosofie je v buržoazní historiografii v podstatě problémem, do jaké míry je Masaryk pozitivista. Všichni se shodují v tom, že se u Masaryka mísí složky pozitivistické a nepozitivistické. Velmi často se hodnotí Masarykova filosofie jako pozitivismus doplněný teismem, příp. opravený „kriticismem“ (*F. Krejčí, J. Král*), jindy jako spor mezi objektivismem a subjektivismem (*J. Tvrđý, F. Pelikán*), mezi pozitivismem a „romantismem“ (*E. Rádl, M. Trapl*)²⁾ apod. Různí se však v tom, že kladou na tu či onu stránku větší důraz.

Jedna skupina autorů považuje Masaryka v podstatě za pozitivistu. Tak je hodnocen v prvních posudcích „Konkretní logiky“ [*Zába, Schubert-Soldern*³⁾]. Pozdější úsudky jsou v tom už méně jednoznačné, avšak přesto v nich převažuje mínění, že základní problémy Masarykova filosofování jsou dány pozitivismem (resp. Comtem) a takto i řešeny [*F. Fajfr*⁴⁾]. Pro pozitivismus reklamuje Masaryka i *Fr. Krejčí*, který sice pokládá Masarykovu filosofii jednoznačně za idealistickou a dokonce

¹⁾ T. G. Masaryk I, Orbis 1949, 50–81.

²⁾ F. Krejčí, O Masarykově filosofii. Česká Mysl, 1910; Filosofie posledních let před válkou, Laichter 1930, 259–60. – J. Král, Masaryk filosof a sociolog (ve Sborníku přednášek o T. G. Masarykovi, Slovan. ústav, Praha 1931, 22. Též ve sb. Masaryk filosof humanity a demokracie, Praha 1947). – J. Tvrđý, K diskusi o Masarykovi, Mor.-slezská revue 1923. – F. Pelikán, Boj za svobodu české filosofie, Praha 1927. – E. Rádl, Masarykova filosofie, ve sb. Masaryk osvoboditel, MŠNO 1920. – M. Trapl, Masarykův program, 1948.

³⁾ Masarykův sborník III, 263–273.

⁴⁾ Masaryk a pozitivismus, Služba 1922; Masarykova filosofie demokracie, Mas. sborník I, 1924–25; Masaryk a Comte, 1925.

ji spojuje s ruským „intuitivním realismem“,⁵⁾ snaží se však přesto dokázat, že Masaryk je v zásadě pozitivista a že jeho „doplňky“ mohou dobře existovat v rámci pozitivismu.⁶⁾

Jiní filosofové považují za významnější a pro způsob Masarykova myšlení příznačnější ty stránky jeho filosofie, jimiž překračuje rámec pozitivismu, příp. které jsou přímo protipositivistické. Tak klade otázku *J. L. Hromádka* ve své monografii „T. G. Masaryk“,⁷⁾ v tom smyslu také vyznívá termín „životní filosofie“, jímž Masarykovu filosofii označuje *J. Tordý*.⁸⁾ Je zajímavé, že poměrně jednoznačně zařazují Masaryka k iracionalistické filosofii Rádl a Šalda ve svých člancích právě z období před první světovou válkou. *E. Rádl* se snaží nastínit paralelu mezi Masarykem a Nietzsche,⁹⁾ jindy pak uvádí jej do souvislosti s ruským „intuitivním realismem“, mezi jehož představiteli jmenuje Dostojevského, Šestova, Berďajeva a Losského.¹⁰⁾ Rádlův postup přijímá se sympatiemi¹¹⁾ *F. X. Šalda*, neboť se s ním v zásadě shoduje, jak o tom svědčí jeho poznámky „T. G. Masaryk v moderní kultuře české“.¹²⁾ Hodnotí zde Masarykovu filosofii jako „umění života“, jako filosofii protiracionalistickou, která v teorii poznání vyzvedává cit a instinkt. Lituje pouze, že v poslední době „má se Masaryk k racionalismu mnohem smířlivěji“. Srovnává Masaryka s Emersonem, Lagardem, Langbehnem, Nietzsche a Carlylem. – Masaryka se dovolává pro některé svoje názory (pojem „gnose“) i *K. Vorovka*,¹³⁾ který nesporně patří k iracionalistické linii v české buržoazní filosofii a je jinak odpůrcem Masarykovy filosofie. Podobně činí i *F. Pelikán*,¹⁴⁾ opět přes svůj nesouhlas s Masarykem.

Iracionalistické prvky v Masarykově filosofii zaznamenávají tedy všichni autoři. Všichni se též více méně shodují v tom, že Masarykem počíná moderní česká (buržoazní) filosofie. Masaryka se dovolávají představitelé velmi rozdílných směrů uvnitř buržoazní filosofie: buržoazní sociologové (scientisticky orientovaní) vidí v něm svého zakladatele, někteří teologové – významného náboženského reformátora, pravicoví socialisté – teoretika českého socialismu, pozitivisté – průkopníka pozitivismu a vědeckého myšlení u nás atd.

Všechny tyto skutečnosti mluví ve prospěch závěru, že Masaryk je klíčem k poznání české buržoazní filosofie a sociologie tohoto století a že není třeba znovu objevovat v jeho filosofii iracionalistické tendence. Jde spíše o to, aby bylo určeno jejich místo v jeho filosofii a jejich společenská funkce.

⁵⁾ Filosofie posledních let před válkou, 257–259.

⁶⁾ O Masarykově filosofii, Kdyně 1927.

⁷⁾ Praha 1930.

⁸⁾ Průvodce dějinami evropské filosofie, Brno 1947, 465n.

⁹⁾ Článek „Masaryk a Nietzsche“, ve sb. Úvahy, Středa 1913, 98n.

¹⁰⁾ Článek „Filosofický realism“ v tomtéž sb., s. 141.

¹¹⁾ Kritické projevy *β*, Čes. spisovatel 1954, 94.

¹²⁾ Novina, 1910. Přetištěno v Naší době, 1936, 321–4.

¹³⁾ Science, philosophie, religion, Ruch filosofický, 1925.

¹⁴⁾ Vláda demokracie ve filosofii, Unie 1929, např. v čl. Vláda demokracie ve filosofii, O Masarykově filosofii náboženství aj.

Pestrost úsudků o Masarykově filosofii není způsobena jen tím, že je vyslovovali ze svého hlediska představitelé nejrůznějších škol. Vyplývá do značné míry i z povahy samotné filosofie Masarykovy. Všichni její posuzovatelé jsou zajedno v tom, že je nesystematická, značně roztržštěná, málo „teoretická“ a že je proto velmi obtížné zařadit ji do nějakého běžného myšlenkového směru. Mnozí z nich to považovali za projev mimořádnosti Masarykova zjevu a originality jeho myšlení. Výrazně to za všechny vyjadřuje např. *M. Trapl*. Masarykova filosofie je podle něho „ve vysokém stupni originální, osobitá, jeho vlastní a ucelená, přesto, že nebyla vypracována v systém“. Hlavní příčinu obtíží pak vidí „v Masarykově naprosté neschematicnosti a svobodné, vnitřně bohaté osobnosti, která se vzpírá školským obručím“.¹⁵⁾ Není potom divu, že mnozí označovali Masarykovu filosofii jeho vlastními termíny: „realismus“, „humanismus“, „synergismus“, „demokraticismus“ – bez bližšího výkladu. Tento postup ovšem nic neřeší.

Nechyběly kromě toho hlasy, které v roztržštěnosti Masarykovy filosofie našly důvod pro její celkové odmítnutí. Tak *F. Pelikán* považuje Masarykův „realismus“ za „teoreticky nejasný“ a uzavírá, že „proto mladá generace filosofická... vidí v něm spíše úspěšného politika nežli teoretického filosofa“.¹⁶⁾ Neujasněnost (např. v pojetí náboženství) a pojmovou neurčitost vytýká Masarykovi též *K. Vorovka*, rozporuplnost a nedostatek pozitivního řešení *J. L. Fischer*.¹⁷⁾ Roztržštěnost Masarykovy filosofie připisují však pouze osobnímu zaměření jejího autora. Nemohli objasnit její hlubší společenské a gnoseologické základy. Všeobecně je to způsobeno tím, že i přes nesouhlas s Masarykovou filosofii a politikou je jejich vlastní filosofie proniknuta stejným způsobem myšlení jako Masarykova. Přeceňuje se též otázka ideových vlivů na Masaryka a nejsou postizeny vnitřní souvislosti jeho filosofování. Bude tedy třeba sledovat „vnitřní logiku“ a hlavní směry jeho nesoustavné filosofie a určit gnoseologický a společenský význam toho, jak si Masaryk otázky klade.

Pokusil jsem se vyvodit z přehledu buržoazní literatury některé závěry pro svou práci v otázce hodnocení Masarykovy filosofie a metodického přístupu k ní. Další upřesnění těchto závěrů není možné bez stručného přehledu dosavadní literatury marxistické. Marxistické studie vnesly do početné literatury o Masarykovi zásadní změnu. K Masarykově filosofii se přistoupilo na základě vědecké filosofie – a tím i vědecké metodologie – a z hlediska společenské třídy přímo protikladné té, s níž byli myšlenkově spjati filosofové buržoazní. Kritika Masarykovy filosofie přestala být problémem nějakého autonomního vývoje filosofie a ani se nemohla stát pouze otázkou marxistického zpracování jedné kapitoly z dějin české filosofie. Stala se součástí boje za osvobození lidí z vlivu přežitků buržoazní

¹⁵⁾ Masarykův program, 13–14.

¹⁶⁾ Boj za svobodu české filosofie, Praha 1927.

¹⁷⁾ K. Vorovka, Několik myšlenek o Masarykově filosofii a jeho „Světové revoluci“, Ruch filosofický 1925, 257n. – J. L. Fischer, T. G. Masaryk, počátky a vlivy, Česká mysl 1930; Masarykovo pojetí vědy a filosofie, Naše věda 1938, 1n.; Krize demokracie II, 1933, 140 aj.

ideologie, jak ani jinak nemohlo být v zemi, kde otázka jejího dalšího historického vývoje byla často kladena jako alternativa: Marx či Masaryk?^{17a)}

Proto se první marxistické studie soustředily právě na rozbor třídního charakteru Masarykovy ideologie. Pro osudy pronikání marxismu do našich zemí je příznačné, že tyto první hlasy vzešly z řad mezinárodního dělnického hnutí (např. *Plechanov, Labriola*). Již tehdy je Masaryk správně zařazen do tábora měšťáckých kritiků Marxe, poukázáno na nevědeckost jeho metody, povrchní znalost marxismu a eklektičnost jeho vlastní filosofie.

Podobným směrem postupuje i mladá česká marxistická kritika, objevující se až se vznikem komunistické strany. Orientuje se opět na ty stránky Masarykovy ideologie, které bylo nutno v zájmu rozvoje komunistického hnutí řešit nejdříve. Hlavním předmětem byla proto kritika Masaryka jako buržoazního ideologa, kritika jeho názorů na revoluci, třídní boj, demokracii a diktaturu proletariátu; odhaluje se Masarykovo překroucení marxismu a třídní charakter jeho eticko-náboženských názorů. Toto důležité poslání splnily studie *J. Tábora* („Socialismus a Masaryk“)¹⁸⁾ a *P. Reimana* („Marx či Masaryk?“).¹⁹⁾ K nim se přimykají svým rozsahem a zaměřením články *Z. Nejedléba*,²⁰⁾ který se jako příslušník starší generace propracovával k marxismu a komunismu. Jeho obsáhlý spis „T. G. Masaryk“²¹⁾ je dodnes základním dílem o Masarykovi.

Nejedlý především uvedl v život při rozboru Masaryka marxistickou zásadu o souvislosti vývoje filosofie s vývojem společnosti. Formuloval ji jako princip „historie je jen jedna“, který obrátil proti „odbornickým“ pokusům (buržoazních) filosofů o „čistě“ filosofický výklad Masarykových myšlenek. Na podkladě toho zdůvodnil, že Masaryk je především politik. Nedostatek „teoretičnosti“ vysvětluje Nejedlý tím, že Masaryk nebyl „školský“ filosof.

Nejedlý prokázal s definitivní platností naprostou neopodstatněnost pokusů sblížit Masaryka s moderním, tj. s vědeckým socialismem. Jeho závěr, že Masaryk je „politik krize“ buržoazní společnosti, se stal trvalou součástí vědeckého, marxistického pohledu na Masaryka. Jeho rozhodné stanovisko, že Masaryk a Lenin reprezentují „dva světy“, z nichž může zvítězit jen jediný, svět Leninův, sehrálo při řešení historické alternativy „Marx či Masaryk“ významnou úlohu.

Nejedlého spis o Masarykovi představuje celou jednu etapu marxistického roz-

---

^{17a)} Přehled literatury o Masarykově filosofii je v této práci sestaven v souladu s potřebami tématu. Je však třeba připomenout, že jinak je sám vývoj literatury o Masarykovi zajímavý tím, jak se v něm odrážejí změny, k nimž u nás docházelo ve vědomí lidí při přechodu od buržoazní republiky k republice socialistické, a jak se v tomto procesu stále více odhalovala podstata masarykismu. Některé etapy tohoto vývoje v letech 1945–1960 jsem se pokusil nastínit ve studii „O překonávání masarykismu ve vědomí naší inteligence“ (ve sb. „Vám poděkování a lásku Vám. Filosofická fakulta v Brně k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou“, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1960, 167–184).

¹⁸⁾ Kom. revue 1925. Viz Fil. časopis, 1956, č. 5, 749–71.

¹⁹⁾ Úvod k překladu Engelsova spisu „L. Feuerbach...“, Praha 1930.

²⁰⁾ T. G. Masaryk, Var II, z 1. 12. 1922, Masaryk a revoluce, 1926 a mn. j.

²¹⁾ I–IV, 1930–1937.

boru Masarykovy ideologie. Je to období kritiky Masaryka v podmínkách buržoazní republiky a boje proti úsilí buržoazie o zvrát socialistického vývoje u nás. Některé stránky Nejedlého pojetí však jsou dnes již podle mého názoru sporné.

Nejedlý – přestože již velmi brzy (r. 1926) nazývá Masaryka „autoritou kontrarevoluce“ – stále ještě vidí v Masarykovi dovršitele českého obrození a našich národních pokrokových tradic. Jestliže na jedné straně vede zcela nejedvojsmyslně ostrou čáru mezi Masarykem a socialismem a velmi pádně dokazuje, proč Masaryk není a nemůže být socialista, proč musí být nepřítelem socialistické revoluce, jak mnoho úsilí vynaložil ve prospěch buržoazie atd. –, pak při tom všem na druhé straně neustále distancuje Masaryka od „měšťáctví“, od buržoazie. Masaryk se mu stává přece jen izolovanou osobností, přes jejíž hlavu a proti jehož duchu se pášou zlořády buržoazní republiky. Masaryk je Nejedlým oddělen od masarykismu a od „masarykovců“.

Toto stanovisko se nemohlo neodrazit i v Nejedlého pojetí vlastní Masarykovy filosofie. Nejedlý sice spojil různé stránky Masarykova myšlení jeho političností, ale i potom zůstaly jen různými, neorganickými stránkami Masarykovy filosofie. Jsou postaveny vedle sebe, bez náležitého zhodnocení a bez vytčení jejich vzájemných souvislostí.²²⁾ Marxistická analýza specificky filosofických prostředků, jimiž je Masarykova ideologie i jeho praktickopolitické zaměření vyjádřeno, zůstala tak u Z. Nejedlého neprovedena. Zůstala otevřena pro další vývoj marxistické historiografie.

Do něho však zasáhly faktory, které tuto otázku posunuly do pozadí. Jedním z nich, již od třicátých let působícím, bylo ohrožení republiky fašismem, a zvláště pak druhá světová válka, boj o bytí či nebytí našeho národa a po osvobození zápas o vítězství socialistické cesty naší země a o definitivní porážku buržoazní reakce.

V letech 1945–48 docházelo ve vědomí širokých vrstev národa teprve k přesunu od iluzí o buržoazní republice a o Masarykově ideologii k ideologii socialistické; marxistická ideologická fronta, která kromě toho ztratila ve válce mnoho vynikajících pracovníků, řešila jiné úkoly. V poválečné době tím dochází k situaci, v níž jako bychom se vraceli k těm úkolům, které začala plnit marxistická kritika Masaryka za první republiky. Proto také působí velmi aktuálně pouhé přetisky starších prací Z. Nejedlého o Masarykovi²³⁾ i nově zpracovaná brožura „T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a čs. státu“.²⁴⁾ V nich se opět zdůrazňuje rozdíl mezi Masarykem a socialismem, ale též mezi ním a měšťáctvem, Masaryk se odtrhuje od buržoazní reakce, která se jej snažila ve jménu boje proti lidové demokracii

²²⁾ Viz T. G. Masaryk I, 375 n. Nejedlý zde uvádí tyto rysy Masarykovy filosofie: 1. snaha o syntézu (její znaky: političnost [praktičnost], aktivismus, optimismus, tvořivost), 2. modernost (individualismus, vědeckost filosofie, evropanství, vědeckost metod), 3. úsilí o klid, harmonii, projevuující se ve snahách náboženských, v „idealismu“ (víra v ideály) a demokratismu (nenásilnost), 4. opravdovost.

²³⁾ Např.: T. G. Masaryk, Svoboda 1946 (1. vyd. 1938); T. G. Masaryk (z r. 1922) ve sb. „Velké osobnosti“, Praha 1948; T. G. Masaryk I. 1949, II. 1950, aj.

²⁴⁾ Mín. inf. a osvěty, Praha 1950.

pozvednout na svůj štít. Zároveň se v nich zdůrazňuje nutnost jít dále za Masaryka, překonat jej.

Podobný smysl mají i články ve stranickém tisku, především brožura V. Kopeckého „Masaryk a komunisté“.²⁵⁾ Kopecký se pak znovu vrací k Masarykovi v referátech proti kosmopolitismu a objektivismu.²⁶⁾ Tehdy dochází k podstatné změně v kritice Masaryka. Strana vytyčuje další úkoly ideologického boje, tentokrát již přímo boje proti masarykismu. Tento boj je veden především po linii kritiky Masarykovy politické ideologie a činnosti, zvláště v období první republiky. Výrazem toho je vydání sborníku dokumentů,²⁷⁾ komentovaného pak v četných člancích a brožurách (např. J. Pachta, Pravda o T. G. Masarykovi). V letech 1952–53 začíná tak nová etapa poválečné kritiky Masaryka. Její počátky jsou poznamenány některými dogmatickými chybami, projevujícími se např. jistou povrchností v kritice Masarykových názorů. Tím byla znehodnocována základní správná idea, na níž je tato nová etapa kritiky postavena, totiž bezvýhradně poznání, že Masaryk byl osobností stojící na druhém břehu, čelným představitelem české imperialistické buržoazie americké orientace a ideologem, který ve svých názorech nejlépe vyjadřoval její zájmy. Tuto základní ideu charakterizuje polemická stať K. Kosíka²⁸⁾ (po delší době opět obracející pozornost na Masarykovu filosofii), která mj. kritizuje koncepci dvou etap ve vývoji Masaryka. Byla sice výslovně namířena především proti pojetí M. Machovce, formulovanému v diskusním článku o dějinách české filosofie,²⁹⁾ zasahovala však nepřímou i hlavního autora zmíněné koncepce – Z. Nejedlého, který ji výrazně vyslovil nejen v brožuře „T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a čs. státu“ (1950), ale již v r. 1922.³⁰⁾ Tehdy ovšem Nejedlého pojetí sehrálo významnou pozitivní úlohu.

Potřeba zásadové a zdůvodněné kritiky masarykismu vedla nutně k tomu, že se přistupuje ke zpracování některých dílčích problémů Masarykovy ideologie a činnosti. Více se věnuje pozornosti rozboru vlastních názorů Masarykových, z historických prací pak období před první světovou válkou. Sem patří např. četné studie J. Dolanského o Masarykově poměru k Rusku,³¹⁾ zpracované především z hlediska literárně historického na rozdíl od knihy T. Syllaby,³²⁾ který sleduje obdobnou problematiku z hlediska Masarykovy politické ideologie a činnosti. Z hlediska obecně historického přistupuje k Masarykovi J. Křížek ve studii „Masaryk a naše dělnická třída“, nejnověji pak v obsáhlé knize o Masarykově politické činnosti na konci osmdesátých a na počátku devadesátých let.³³⁾ Jednou stránkou Masary-

²⁵⁾ Praha 1950.

²⁶⁾ Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu, Orbis, Praha 1952.

²⁷⁾ Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka, Orbis 1953.

²⁸⁾ Filosofický časopis, 1954.

²⁹⁾ Otázky zpracování dějin české filosofie, Filosofický časopis 1953, čís. 3–4.

³⁰⁾ T. G. Masaryk, Var, 1922.

³¹⁾ Jsou dnes zahrnuty do spisu „Masaryk a Rusko předrevoluční“, ČSAV 1959.

³²⁾ T. G. Masaryk a revoluce v Rusku, 1959.

³³⁾ T. G. Masaryk a česká politika, SNPL, Praha 1959.

kovy kritiky marxismu se zabývá *M. Rumler* ve stati „K Masarykově kritice marxistické politické ekonomie.“³⁴⁾

Několik statí z období po r. 1953 je již věnováno přímo Masarykově filosofii nebo alespoň některým jejím stránkám. Problémem celkového hodnocení Masarykovy filosofie se zabývá *K. Kosík* v článku „O filosofické podstatě masarykismu“,³⁵⁾ kritikou Masarykova humanismu a etiky *D. Slejška* v knize „Společenská podstata etiky“,³⁶⁾ *J. Macků* se zabývá Masarykovým vztahem k darwinismu a kritikou jeho „realismu“,³⁷⁾ *J. Cetyl* poměrem Masaryka ke Kantovi.³⁸⁾

Celkovou charakteristiku Masarykovy filosofie najdeme ve vysokoškolské příručce „Stručný přehled dějin české filosofie“³⁹⁾ *M. Machovce*. Machovec shledává v Masarykově filosofii kolísání mezi objektivním idealismem (Platon a křesťanské náboženství) a subjektivním idealismem (anglo-francouzský pozitivismus) a jejich eklektické slučování. Jeho filosofii charakterisuje dvěma rysy: humanismem (jako protiklad revoluce a třídního boje) a fideismem (dominující v jeho pojetí filosofie, vědy, noetiky, etiky, politiky). – V souvislosti s rozbořením „hlasismu“ zabývá se stručně Masarykovou filosofii *J. Bodnár*.⁴⁰⁾ Charakterizuje Masarykovu ideologii třemi rysy: konkretismus, aktivismus, koncepce tzv. drobné práce. V konkretismu vidí tyto hlavní zásady Masarykovy filosofie: pluralismus, objektivismus, individualismus. Gnoseologickým jádrem konkretismu je podle Bodnára „filozofia pozitivizmu a empirizmu“.⁴¹⁾

Ve všech těchto marxistických studiích se při pokusech o analýzu nebo alespoň o charakteristiku Masarykovy filosofie objevuje termín „eklekticismus“, jímž se vyjadřuje ta skutečnost, že Masarykova filosofie je typickým výrazem krize buržoazní filosofie. Starší charakteristika Masarykovy filosofie jako spojení pozitivismu s teismem se často přebírá [S. Strohs⁴²⁾]. Formule „pozitivismus plus teismus“ se vykládá jako smířování vědy s náboženstvím, vědy s vírou. Nepozitivistická složka Masarykovy filosofie je tak viděna hlavně v teismu. Kosík považuje pak právě „fideismus“ (t. j. podřizování vědy náboženství, nikoli jejich smířování) za podstatu Masarykovy filosofie. Obě charakteristiky, s nimiž se nejčastěji setkáváme („pozitivismus + teismus“ a „fideismus“) potřebují však bližší výklad. Je

³⁴⁾ Sborník kateder společ. věd u příležitosti 250 let technických škol v Praze, Stát. ped. nakl. 1957, 9–51.

³⁵⁾ Fil. časopis, 1954.

³⁶⁾ SNPL 1957, zvl. str. 219–243. Též ve Fil. časop., 1959.

³⁷⁾ Masaryk a darwinismus, Čs. biologie, 1954, č. 4; Několik poznámek k Masarykovu realismu, Sborník fil. fak., Brno 1957, G 1.

³⁸⁾ O Masarykovu poměru ke kantovství, Sborník fil. fak., Brno 1955, B 3.

³⁹⁾ Stát. ped. nakl., Praha 1956, 33–35. Jde ovšem o velmi stručné skriptum, které sloužilo jako přehled pro studenty a nekladlo si náročnější cíle. – Vůbec je třeba poznamenat, že stanoviska marxistických autorů, která zde v historickém přehledu uvádím, nejsou definitivní a nevyjadřují jejich dnešní názory.

⁴⁰⁾ Kapitoly z dějin slovenskej filosofie, SAV, 1957. Viz též sb. Filosofie v dějinách českého národa.

⁴¹⁾ Filosofie v dějinách čes. národa, 226–227.

⁴²⁾ K počátkům nové etapy ve vývoji české filosofie, Fil. časopis, 1957.

např. sporné, zda termín teismus vyjadřuje věrně onu nepozitivistickou složku Masarykova filosofování. V druhém případě je třeba zpřesnit termín „fideismus“ a blíže vymezit u Masaryka vztah mezi idealistickou filosofií a náboženstvím.

Uvedené publikace o Masarykově filosofii jsou však příliš stručné nebo si kladou jen dílčí úkoly, takže se při charakteristice Masaryka jako „filosofa krize“ omezují na stanovení některých „rysů“ jeho filosofie. Významným pokusem o celkový výklad Masarykovy filosofie je studie R. Richty „O podstatě sociologické a filosofické soustavy ‚masarykismu‘“⁴³⁾ založená na obsáhlé – dosud však nevydané – monografii. I po stránce metodologické je důležitá. Pokládám ji po spisu Z. Nejedlého za nejvýznamnější práci o Masarykově filosofii. Je proto třeba jí věnovat více místa a s pojetím Nejedlého srovnat.

Richta ovšem vychází z Nejedlého hodnocení Masaryka jako „politika krize“. V řadě případů však jde dál, v souladu s novou etapou kritiky masarykismu (Masaryk je čelný představitel buržoazního reformismu u nás jako formy imperialistické ideologie). Nejedlý přistupuje k Masarykovi především jako historik, Richta jako historik filosofie, resp. „ideologie“, společenského vědomí. Na rozdíl od Nejedlého věnuje Richta větší pozornost prozkoumání vztahů mezi Masarykovými názory a obecným vývojem buržoazní ideologie a společnosti než studiu Masarykova místa v české společnosti té doby. Důležitý je rovněž Richtův výklad o dvou etapách ve vývoji masarykismu, jejichž předělem je všeobecně nástup imperialismu a u Masaryka – „Otázka sociální“.

Richtova metoda je tedy pokusem postihnout specificky filosofické stránky Masarykovy ideologie (aniž by opakoval chyby „odbornického“ postupu), zařadit ji do obecného vývoje buržoazní filosofie a ideologie a najít zákonitost transformací masarykismu (od liberalismu přes buržoazní konzervatismus k buržoaznímu reformismu). V tom smyslu je jeho studie velmi cenným pokusem o racionální výklad Masarykovy filosofie, její eklektičnosti a souvislosti mezi jejími jednotlivými stránkami.

Richtova metoda skrývá však v sobě jisté nebezpečí spekulativnosti. Mnohé nesnáze vyplývají i ze zhuštěnosti výkladu, pro niž řada pojmů a tvrzení není objasněna a doložena: užití pojmu „realismus“ pro „teoretické vědomí konzervativní buržoazie“ není zdůvodněno, výklad o „převání koloběhu subjektu a objektu“ v buržoazním konzervatismu je mlhavý; nezbylo místo pro obhajobu základních metodických prostředků.

Richta má pravdu, že Masarykův eklektismus je třeba vyložit. To lze podle něho provést „jen tehdy, vezmeme-li celou *totalitu* těchto určení“⁴⁴⁾ což uskutečňuje pomocí kategorií „získávání“, „člověka“ a „rozumu“. Ty však mají v Masarykově filosofii nestejný význam, i když je tam všechny najdeme. U Masaryka hraje nejdůležitější úlohu kategorie „člověka“, která spojuje třídní podmíněnost a zaměře-

⁴³⁾ Ve sb. „Filosofie v dějinách českého národa“, ČSAV 1958, 186–220.

⁴⁴⁾ Tamtéž, 187.

nost Masarykovy filosofie se zdánlivě odtaziťými problémy filosofie, jeho přístup ke společenské problematice s názory a stanovisky gnoseologickými. Proto jsem učinil právě Masarykovo pojetí člověka východiskem k rozboru „vnitřní logiky“ jeho filosofování i k výkladu jeho eklekticismu.

2. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

(Literaturu v textu cituji podle tohoto seznamu)

Masarykovy spisy.

- Plato jako vlastenec, v knize: J. Doležal, Masarykova cesta životem, Brno 1920.
Theorie a praxis, tamtéž.
O pokroku, vývoji a osvětě, tamtéž.
Sebevražda, Čin, Praha 1926.
Počet pravděpodobnosti a Humova skepse, Otto, Praha 1883.
Theorie dějin podle zásad T. H. Bucklea, Otto, Praha 1884.
O studiu děl básnických I., Voleský, Praha 1926.
Základové konkrétní logiky, Bursík a Kohout, Praha 1885.
Versuch einer concreten Logik, Konegen, Wien 1887.
Slovanské studie I. (Slavjanofilství I. V. Kirějevského), Bursík a Kohout, Praha 1889.
Studie o F. M. Dostojevském, Slovanský ústav, Praha 1932.
Kult Rozumu a Nejvyšší Bytosti, Synek, Praha 1934.
Česká otázka – Naše nynější krise, Čin, 1948.
Karel Havlíček, Laichter, Praha 1920.
Jan Hus, Čas, Praha 1896.
Moderní člověk a náboženství, Laichter, Praha 1934.
Otázka sociální I.–II., Čin, 1948.
Jak pracovat?, Čin, Praha 1947.
Ideály humanitní, Čin, Praha 1946.
Rukověť sociologie, Naše doba VIII, 1901.
V boji o náboženství, Čin, Praha 1947.
Problém malého národa, Čin, Praha 1947.
Inteligence a náboženství, Čas, Praha 1907.
Z nejnovější náboženské filosofie ruské, Naše doba XIV, 1907.
Rusko a Evropa, Laichter, Praha I. – 1931, II. – 1933.
O bolševictví, Škrach, Praha 1921.
Světová revoluce, Praha 1925.
Projevy presidenta Československé republiky Prof. Dr. T. G. Masaryka (od doby jeho zvolení do dní jubilejních), Praha 1920.

Použitá literatura o Masarykovi

a) marxistická

- Cetl J., O Masarykovu poměru ke kantovství, Sborník fil. fak. Brno 1955, B 3.
Dolanský J., Masaryk a Rusko, Sovětská věda – literatura, 1954.
Kopecký V., T. G. Masaryk a komunisté, Praha 1950.
Kosík K., O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu, Filosofický časopis, 1954.
Křížek J., T. G. Masaryk a naše dělnická třída, Naše vojsko 1955.

- Macků J., Masaryk a darwinismus, *Československá biologie*, 1954.
- Macků J., Několik poznámek k Masarykovu realismu, *Sborník fil. fak. Brno 1957*, G 1.
- Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě, Praha 1952.
- Nejedlý Z., T. G. Masaryk, I. Orbis, Praha 1949, II. Orbis, Praha 1950. IV. Melantrich, Praha 1937.
- Nejedlý Z., Masaryk a revoluce, ve sb. *Z české kultury*, Svoboda, Praha 1951.
- Nejedlý Z., Masaryk, ve sb. *Velké osobnosti*, Praha 1948.
- Nejedlý Z., T. G. Masaryk, Svoboda, Praha 1946.
- Nejedlý Z., T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a státu, Praha 1950.
- Nový L., Masarykův poměr k ruským revolučním demokratům, *Sborník fil. fak. Brno 1955*, B 3.
- Nový L., O překonávání masarykismu ve vědomí naší inteligence, ve sb. „Vám poděkování a lásku vám“, SPN Praha 1960.
- Pachta J., Pravda o T. G. Masarykovi, Praha 1953.
- Richta R., O podstatě sociologické a filosofické soustavy „masarykismu“ (Filosofie v dějinách českého národa, ČSAV, Praha 1958).
- Rumler M., K Masarykově kritice marxist. polit. ekonomie, *Sborník kat. společ. věd u příležitosti 250 let techn. škol. v Praze*, Stát. ped. nakl., Praha 1957.
- Slejška D., Společenská podstata etiky, SNPL, Praha 1957.
- Syllaba T., Na okraj Masarykova „Ruska a Evropy“, *Filosofický časopis 1958*.
- Tábor J., Socialismus a Masaryk, *Filosofický časopis 1956*.

b) n e m a r x i s t i c k á

- Čapek K., Hovory s T. G. M., Borový, Praha I., 1935, II. 1932, III. 1935.
- Doležal J., Masaryk osmdesátiletý, Praha 1931.
- Doležal J., Masarykova cesta životem, Brno 1920.
- Fischer J. L., Krize demokracie I, Unie, Praha 1933.
- Fischer J. L., Masarykovo pojetí vědy a filosofie, *Naše věda*, XIX, 1938.
- Fischer J. L., T. G. Masaryk, počátky a vlivy, *Česká mysl*, XXVI, 1930.
- Herben J., T. G. Masaryk, Praha 1946.
- Hromádka J. L., T. G. Masaryk, Praha 1930.
- Kozák J. B., Masaryk jako etik a náboženský myslitel, ve *Sborníku přednášek o T. G. Masarykovi*, Praha 1931.
- Král J., Masaryk – filosof humanity a demokracie, Praha 1947.
- Krejčí F., O Masarykovi. Soubor statí, Kdyně 1927.
- Krofta K., Masaryk a jeho dílo vědecké, Praha 1930.
- Masarykův sborník, I. 1924–25, II. 1926–27, III. 1928–29.
- Pavlov A., T. G. Masaryk a Lev Tolstoj, *Ruch filosofický*, XI, 1936.
- Pelikán F., O Masarykově humanitní filosofii (Vláda demokracie ve filosofii, Praha 1929).
- Pelikán F., Masarykův realism a mladší filosofická generace (Boj za svobodu české filosofie, Praha 1927).
- Rádí E., Masarykova filosofie, ve sb. *Masaryk osvoboditel*, Praha 1920.
- Soukup F., T. G. Masaryk, Praha 1947.
- Svoboda K., Masarykova estetika, *Naše věda* XIX, 1938.
- Šalda F. X., Masaryk jako tvůrce kulturní, *Soubor díla*, sv. 19, Praha 1957.
- Šalda F. X., T. G. Masaryk v moderní kultuře české, *Naše doba*, XLIII, 1936.
- Šalda F. X., *Těžká kniha*, Soubor díla, sv. 11, Praha. 1950.
- Trapl M., Masarykův program, Brno 1948.
- Trapl M., *Vědecké základy Masarykovy politiky*, Brno 1946.

Tvrđý J., K diskusi o Masarykovi, Moravsko-slezská revue, XVI, 1923.

Vorovka K., Několik myšlenek o Masarykově filosofii a jeho „Světové revoluci“, Ruch filozofický 1925.

Použitá literatura o obecných otázkách světového názoru
a o dějinách české a světové filosofie

a) marxistická

- Ananjev B. G., Člověk kak obščaja problema sovremennoj nauki, Vestnik leningr. univ. (serija ek.-fil.-pravo) 1957, č. 11
- Asmus V. F., Učenie o neposredstvennom znanii v istorii filosofii novogo vremeni, Voprosy filosofii 1955 a 1957
- Bodnár J., O súčasnej filosofii v USA, Bratislava 1956
- Cornforth M., Na obranu filosofie proti pozitivismu a pragmatismu, Praha 1953
- Cvekl J., O materialistické dialektice, Praha 1956
- Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka, Praha 1953
- Dubský I., Hlavní tendence buržoazního myšlení v období rozmachu průmyslové revoluce, Filozofický časopis 1956
- Engst J., Některé problémy vědecké ethiky, Praha 1957
- Filosofie v dějinách českého národa, Praha 1958
- Frolov I. T., Determinizm i teleologija, Voprosy filosofii 1958
- German L. L., Sovremennaja filosofija v neoscholastičeskom osveščeníi, Vestnik istorii mirovoj kultury 1957
- Iljenkov E. V., O dialektice abstraktního a konkrétního ve vědecko-theoretickém poznání, Sovětská věda-filosofie 1955
- Jefimov S. F., Konkrétní pojem a smyslové poznání, Voprosy filosofii 1956
- Kalinin M. I., O komunistické výchově, Praha 1951
- Kategorii materialističeskoj dialektiki, Moskva 1956
- Klofáč J., Materialistické pojetí dějin, Praha 1957
- Klofáč J.-Tlustý V., Současná empirická sociologie, Praha 1959
- Křížek J., T. G. Masaryk a naše dělnická třída, Naše vojsko 1955
- Linhart J., Americký pragmatismus, Praha 1949
- Machovec M., O smyslu lidského života, Orbis, Praha 1957
- Machovec M., Otázky zpracování dějin české filosofie, Filozofický časopis 1953
- Machovec M., Stručný přehled dějin české filosofie, Praha 1956
- Nejedlý Z., Slovo o české filosofii, Var 1950
- Osnovy marksistskoj filosofii, Gos. izd. polit. lit., Moskva 1958
- Priesterová E., Stručné dějiny Rakouska, SNPL, Praha 1954
- Ruml V., O předmětu filosofie, SNPL 1959
- Strohs S., Otázky vývoje marxistické filosofie v letech první republiky, Filozofický časopis 1957
- Strohs S., K počátkům nové etapy ve vývoji české filosofie, Filozofický časopis 1955
- Tondl L. a kol., Současná západní filosofie, Orbis, Praha 1958
- Wells H. K., Pragmatismus – filosofie imperialismu, Praha 1956

b) nemarxistická

- Archambault P., Stuart Mill, Paris, Société des éditions, Louis-Michaud
- Bergson H., Vývoj tvořivý, Laichter, Praha 1919
- Comte A., Cours de philosophie positive I, Paris 1892
- Diderot D., Prospekt encyklopedie – Pojednání o kráse, Svcboda, Praha 1950

- Feuerbach L., Podstata křesťanství, Praha 1954
- Hoppe V., Filosofie E. Rádl, Ruch filosofický IV, 1924
- Hoppe V., Podstata, dosah a hodnota přírodovědeckého poznání, 1914
- Hoppe V., Úkol intuice, fantasmie a experimentace v přírodovědeckém poznání, Česká mysl 1923
- Hromádka J. L., Don Quijote české filosofie, Praha 1947
- Hume D., Traité de la nature humaine, Alcan, Paris 1930
- Hume D., Zkoumání o zásadách mravnosti a Zkoumání o rozumu lidském, Praha 1899
- Chalupný E., Logika věd, Praha 1945
- Chalupný E., Úvod do sociologie I–II, Praha 1905
- Keutník B., E. Rádl, Praha 1934
- Král J., Československá filosofie, Melantrich, Praha 1937
- Král J., La philosophie en Tchécoslovaquie, Praha 1934
- Krejčí F., Filosofie posledních let před válkou, Laichter, Praha 1930
- Krejčí F., Positivní etika, Praha 1922
- Krejčí F., Úvod k překladu Leibnize: „Nové úvahy o lidské soudnosti“, Praha 1932
- Lévy-Bruhl, A. Comte, Leipzig 1902
- Losskij N., Současná filosofie v Československu, Ruch filosofický IX
- Mareš F., Idealism a realism v přírodní vědě, Praha 1901
- Mill J., System der deductiven und induktiven Logik, Bd. I–II, Braunschweig 1877
- Müller-Freienfels R., Die Philosophie des 20. Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen, Berlin 1923
- Pelikán F., Boj za svobodu české filosofie, Praha 1927
- Pelikán F., Vláda demokracie ve filosofii, Praha 1929
- Pelikán F.–Tvrdý J., Současná filosofie u Slovanů, Praha 1932
- Rádl E., Moderní věda, Praha 1926
- Rádl E., Romantická věda, Praha 1918
- Rádl E., Útěcha z filosofie, Praha 1947
- Rádl E., Úvahy vědecké a filosofické, Praha 1914
- Revue internationale de philosophie, 1959, č. 47
- Schopenhauer A., Die Welt als Wille und Vorstellung, Reclam, Leipzig 1892
- Tvrdý J., Průvodce dějinami evropské filosofie, Brno 1947
- Tvrdý J., Úvod do filosofie, Bratislava 1937
- Überweg F., System der Logik, Bonn 1857
- Vorovka K., Science, philosophie, religion, Ruch filosofický V, 1925
- Vorovka K., Skepse a gnóze, Praha 1921
- Vorovka K., Úvod o monadismu v současné filosofii (k překl. Leibnizovy „Monadologie“), Praha 1925
- Vorovka o své filosofii, Ruch filosofický, VIII, 1929